

Prof. dr hab. Stanisław Piłaszewicz
Katedra Języków i Kultur Afryki
Wydział Orientalistyczny UW

Ocena pracy doktorskiej

mgr Klaudii Wilk

„Aktywność organizacji wyznaniowych i ich wpływ
na zmiany polityczne, społeczne i kulturowe w Tanzanii” (242 str.)

Recenzowana rozprawa doktorska stanowi prezentację częściowych wyników badań nad relacjami między religią a polityką, społeczeństwem i kulturą we wschodnioafrykańskim kraju Tanzanii: autorka nie podaje bliższych danych na temat realizatorów tematu. Składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia i załączników w postaci rozbudowanej bibliografii, wykazu skrótów i wykazu wykresów oraz częściowo autorskich fotografii, niestety bez podania stron ich występowania w dysertacji.

We „Wstępie” (s. 1-7) zamieszczone zostały ogólne informacje na temat pluralizmu etnicznego i religijnego Tanzanii oraz wkładu chrześcijaństwa, islamu i organizacji pozarządowych w dostarczaniu pomocy rozwojowej temu krajowi. Sprecyzowany został cel pracy: umieszczenie organizacji wyznaniowych i ich aktywności w konkretnej rzeczywistości historycznej, politycznej i kulturowej oraz [udzielenie] odpowiedzi na pytanie o ich wpływ na zmiany społeczne, kulturowe i polityczne w Tanzanii” (s. 3). We wstępie zamieszczone zostały streszczenia zawartości poszczególnych rozdziałów pracy. Autorka wspomina w nim także o materiałach wykorzystanych w pracy: o literaturze przedmiotu i dokumentach źródłowych oraz o wynikach przeprowadzonych przez nią badań terenowych.

Szersze omówienie literatury przedmiotu znalazło się w rozdziale pierwszym: „Metodologia. Określenie metodologicznej charakterystyki pracy” (s. 8-25). Autorka zamieszcza w nim uzasadnienie wyboru tematu i formułuje stawiane pytania badawcze. Na szczególne podkreślenie zasługują uwagi na temat przeprowadzonych przez doktorantkę badań terenowych, jakie miały miejsce od sierpnia 2012 do lutego 2013, i od listopada 2014 do marca 2015 roku. Stanowią one mogą cenne wskazówki dla badaczy europejskich, czy ogólnie „zamorskich”, podejmujących pracę na tak egzotycznym obszarze, jakim jest dla „białego” Afryka Wschodnia. Doceniając znaczenie obserwacji uczestniczącej czy bezpośredniej oraz wywiadów antropologicznych, autorka uczula na częste przypadki fałszowania informacji udzielanych przedstawicielom innego kręgu kulturowego. Cenne są też jej uwagi na temat analizy wewnętrznej i zewnętrznej treści dokumentów, czym wkracza na obszar badań filologicznych. Ważnym źródłem informacji była miejscowa prasa (również w suahili, co sugeruje tytuł „Mwananchi”), strony internetowe organizacji, broszury i materiały edukacyjne a także korespondencja listowna z informatorami tanzańskimi.

W rozdziale drugim, „Perspektywy teoretyczne” (s. 26-57), Autorka nawiązując głównie do klasyków socjologii, przytacza ich definicje religii i omawia zapatrywania tych uczonych na temat wpływu religii na zmiany społeczne. Odwołuje się głównie do opinii Émila Durkheima, Maxa Webera, Clifforda Geertza, Thomasa Lukmannna, Meredith McGuire i innych, w tym do poglądów Bronistawa Malinowskiego, uczonego o polskich korzeniach. Sporo miejsca poświęca dyskusji naukowej na temat sekularyzacji, przytaczając opinie głosicieli stopniowej erozji religii (A. Comte’a, H. Spencera, É. Durkheima, M. Webera, K. Marksa, Z. Freuda i

P. Bergera), oraz zwolenników poglądów o „nieusuwalności religii z ludzkiej egzystencji” (m. in. T. Luckmanna i J. Casanovy). Końcowe fragmenty rozdziału są poświęcone definicji pojęcia „organizacje wyznaniowe” oraz ich odniesieniu do organizacji świeckich. Podnosi się w nim problem udziału organizacji wyznaniowych w rozwoju definiowanym ogólnie jako „zmiana z gorszego państwa na lepsze”, chociaż nie jest to definicja powszechnie akceptowana. W rozdziale tym uwidacznia się wielka erudycja i bardzo dobre przygotowanie teoretyczne Autorki. Świadczy o tym szczegółowe omówienie wspomnianych wyżej definicji, które z punktu widzenia założeń tej pracy mogłyby być nieco skondensowane.

W rozdziałach od trzeciego do szóstego Autorka chronologicznie opisuje i komentuje problemy związane z tematem jej dysertacji. Rozdział trzeci, „Tanzania w okresie przedkolonialnym i kolonialnym” (s. 58-69), składa się z dwóch części tematycznych. W pierwszej znalazły się ogólne informacje o religii, kulturze i społeczeństwie współczesnej Tanzanii. Autorka podkreśla znaczenie chrześcijaństwa, islamu i wierzeń rodzimych w życiu religijnym Tangańczyków, z lekką przesadą pisząc, że „dominują [tam] jeszcze religie rodzime” (s. 58). Trzem głównym religiom i ich „odmianom” poświęca oddzielne paragrafy. Używa pojęcia „plemiona”, które obecnie zastępuje się raczej terminem „grupa etniczna”. W drugiej części opisane są związki wyznawców głównych religii z władzami tradycyjnymi i kolonialnymi oraz zabiegi zmierzające do ułożenia relacji międzyreligijnych. Liczna grupa muzułmanów współpracowała z administracją niemiecką; stanowili oni większość w Afrykańskim Stowarzyszeniu Tanganiki (powstałym w 1929 r.) oraz Muzułmańskim Stowarzyszeniu Tanganiki (1933). W 1954 r. powstał Afrykański Narodowy Związek Tanganiki, na czele którego stanął katolik Juliusz Kambarage

Nyerere, co stało się początkiem reorientacji stosunku władz do organizacji wyznaniowych.

Tej reorientacji polityki wyznaniowej poświęcony jest rozdział czwarty, „Aktywność organizacji wyznaniowych Tanzanii w okresie rządów Juliusa Nyerere i panowania systemu *Ujamaa* (1961-1985)” (s. 84-122). Autorka analizuje w nim działalność grup wyznaniowych w okresie tak zwanego „afrykańskiego socjalizmu” *Ujamaa*. Opisuje rolę i miejsce religii w nowym systemie społeczno-politycznym, zwracając szczególną uwagę na wpływ polityki nacjonalizacji na stosunki między władzą a organizacjami o podłożu religijnym. Ukazuje zmieniające się stanowisko Kościołów chrześcijańskich i postawy muzułmanów w stosunku do polityki „świeckiego socjalizmu” zdefiniowanego w Deklaracji z Aruszy, która stanowiła, że „każdy obywatel ma prawo do wolności wyrażania opinii, inicjatyw, wiary religijnej i zrzeszania się” (s. 94). Na blisko dwudziestu stronach mgr Wilk prezentuje chrześcijańskie i muzułmańskie organizacje wyznaniowe, które - jak udowadnia - „stały się narzędziem służącym do budowania i szerzenia pomocy społecznej w kraju i miały służyć popieraniu nowej idei państwa socjalistycznego” (s. 119).

Rozdział piąty, „Aktywność organizacji wyznaniowych w Tanzanii po 1985 roku” (s. 123-159) dotyczy okresu po przejściu Juliusza Nyerere na emeryturę i po upadku *Ujamaa*. Był to początek liberalizacji życia społecznego i politycznego. Nyerere nadal był przewodniczącym partii rządzącej i kierował się zasadą rozdziału religii od państwa. Status państwa świeckiego został wprawdzie zachowany, jednak dwie główne religie wpływały na kształt społecznych, ekonomicznych i edukacyjnych projektów. Następca Nyerere, Hassan Mwinyi, dostrzegł w organizacjach wyznaniowych ważny czynnik stymulujący wszechstronny rozwój

kraju. Doktorantka wskazuje na rolę organizacji wyznaniowych w kształtowaniu nowych postaw społecznych po upadku *Ujamaa*. Opisawszy transformację polityczną, ukazuje rolę i miejsce religii w okresie liberalizacji. Śledzi kształtowanie się stosunków międzyreligijnych między członkami społeczności a organizacjami wyznaniowymi, i między organizacjami wyznaniowymi a państwem. Zwraca uwagę na fakt, że wbrew postanowieniom ustawy z 2002 r., zabraniającej organizacjom pozarządowym dążenia do władzy politycznej i prowadzenia kampanii politycznej, grupy wyznaniowe zaczęły przypisywać rządowi cechy złej polityki.

W rozdziale szóstym, „Organizacje wyznaniowe we współczesnej Tanzanii” (s. 162-204), Autorka jeszcze raz wraca do zdefiniowania pojęcia zawartego w tytule rozdziału i wskazuje na dwa dokumenty, w których rejestruje się te organizacje. W dalszej części rozdziału dokonuje przeglądu organizacji wyznaniowych Tanzanii, dzieląc je - w ślad za M. Tomalin i G. Clarke’a) na trzy grupy: organizacje zwierzchnie/reprezentatywne, społeczno-polityczne i dobroczynne. W końcowej części rozdziału przedstawia działalność dwóch wpływowych kongregacji: katolickiego Towarzystwa Salezjańskiego oraz szyickiego Khoja Shia Ithna Asheri Jaamat.

W „Zakończeniu” (s. 205-220) mgr B. Wilk podkreśla duże, „nieoficjalne” znaczenie religii tradycyjnej i magii w Tanzanii, nadal wywierających wpływ na religie monoteistyczne (religia synkretyczna czy obywatelska). Z przeprowadzonych badań wyciąga wniosek, że w Tanzanii religia „wchodzi w dość intensywne relacje z polityką” (s. 210). Religia jest tam potężnym instrumentem kontroli społecznej, dostarczając społeczeństwu spójności moralnej. Szczególnie duży wpływ na politykę

państwa ma Kościół katolicki. Bierze on aktywny udział w życiu publicznym Tanzanii.

Zamieszczona na stronach 222-237 bibliografia obejmuje: oficjalne dokumenty, raporty instytucji badawczych, materiały organizacji pozarządowych; monografie; artykuły w pracach zbiorowych; artykuły w czasopiśmie; artykuły internetowe; strony internetowe; i wywiady drogą korespondencyjną. Pracę uzupełniają dwa załączniki. Aneks zatytułowany „Skróty zastosowane w dysertacji” jest bardzo pomocny, choć ma braki. Nie ma w nim skrótów BAKWATA, BARAZA, KUU, BEAMS, BISA, CCM, CDD, CPT, FSI, IGCSE, MKUKUTA, NECTA, NRR, PCB, REDET, SOM, UDSM. Równie użyteczny byłby wykaz wykresów i zdjęć (tym wykonanych przez Autorkę dysertacji”, gdyby nie zabrakło w nim informacji o stronach, na których występują w pracy.

Kontynuując uwagi krytyczne, zwracam uwagę na obszerne akapity, liczące nawet półtorej strony, co utrudnia lekturę i śledzenie głównego wątku. Trochę razi nadmierne używanie konstrukcji metonimicznych: rozdział opisuje, rozdział analizuje, rozdział odpowiada (s. 6) itp. oraz „neologizmów” w rodzaju „niewystandaryzowana” (s. 21) czy uproszczeń i udziwnień „w takich krajach jak Azja, Afryka, Ameryka Południowa” (s. 56), „list encykliczny” (s. 96), „etykietować się” (s. 164), „polityka ropy naftowej i gazu” (s. 165) itd. W pracy występuje bardzo dużo literówek, nierzadko kilka na jednej stronie. Doktorantka niekonsekwentnie odwołuje się do spolszczonej ortografii w nazwach grup etnicznych i w toponimach.

Mimo drobnych uchybień natury formalnej wysoko oceniam recenzowaną pracę. Na gruncie polskim ma ona nowatorski charakter. Mgr Klaudia Wilk

wykazata się dobrym przygotowaniem teoretycznym. Zastosowała oryginalną metodologię, wykorzystując w swej pracy obszerną literaturę przedmiotu, źródła archiwalne i internetowe, a przede wszystkim opierając się na wynikach własnych badań terenowych. I nie tylko terenowych, gdyż dodatkowo odwołała się do opinii uzyskanych od informatorów tanzańskich drogą korespondencyjną. Potencjalnym kontynuatorom podobnych badań dostarczyła cennych uwag dotyczących specyfiki badań terenowych w Afryce.

Pozytywnie oceniając powierzoną mi do recenzji rozprawę, wnoszę o dopuszczenie mgr Klaudii Wilk do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Warszawa, dnia 3 marca 2016 r.

S. Piłaszewicz
(prof. dr hab. Stanisław Piłaszewicz).